

Saját tervezésű tatai, tóparti várkastélyszerű vil-lája (korabeli rajz)

Feszty Adolf építész

Feszty Árpád bátyja, *Feszty Adolf* a múlt században a főváros egyik legjelentősebb építésze volt. 1846. augusztus 17-én született, abban a korban, amikor a technika fejlődése kezdte meghódítani a világot. Komáromtól északra, néhány kilométernyire fekszik Ógyalla, ahol élete és pályafutása elkezdődött. Már az otthoni környezetben magába szívta a tudományt és érdeklődése a természettudományok felé fordult. Ő is jól rajzolt, mint öccse, de inkább a műszaki-művészi pályát választotta. Tanulmányait Révkomáromban kezdte, majd a pozsonyi Főreál iskolába került, hol tanulmányait kitüntetéssel végezte el. Komáromi születésű tanárja, Samarjay Mihály biztatására az irodalommal kezdett foglalkozni, szívesen írt verseket. Különösen kitűnt latin, francia és német nyelvtudása. Mivel Samarjay szoros kapcsolatban állt Feszty szü-leivel, látván az ifjú diák műszaki pálya iránti érdeklődését a természettudományi pályára ajánlotta. Így került Feszty a bécsi műegyetemre.

A bécsi akadémián kezébe került Gottfried Semper: *Der Stil in dem technischen und tektonischen künsten oder praktische Aesthetik*¹ (A stílus a technika és tektonikus művészetekben, avagy a gyakorlati esztétika) című 1860-ban megjelent könyve, amely nagy hatással volt az ifjú diákra, meghatározta fejlődé-se irányát. E páratlan erejű építészeti könyv annyira megragadta Fesztyt, hogy a híres műépítész tanítvá-nya akart lenni. Ezért 1865-ben elindult Svájcba, ahol felvették a zürichi Politechnikába. Tanulmányai alatt ellátogatott Párizsba és Észak-Olaszországba is. Az iskola befejeztével állampolgári jogot kért Svájc-ba, de 1871-ben már Budapesten találjuk, ahol építészeti irodát nyitott.

Magyarországon ez idő tájt már élénk tervezés és építkezés folyt, elsősorban a főváros fejlődött. Habár a bécsi udvar eleinte ellenszegült a fejlődésnek, de a hazafias művészeinket nem lehetett félreállítani.

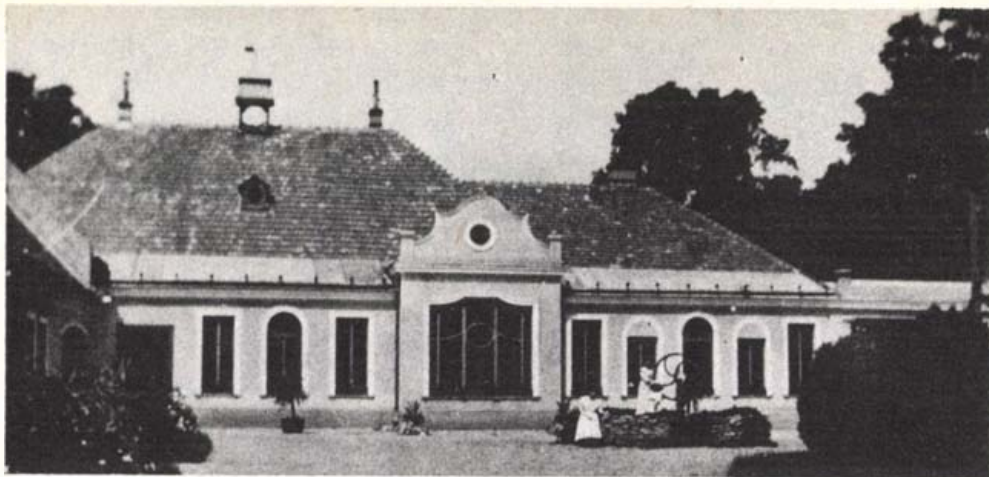
Feszty művészi talentumát sikeresen tudta kamatoztatni a fejlődő fővárosban. Bámulatos szorgalmával utat tört magának és csaknem vezérszerepe volt a főváros építésében.² Felesége korai halála ugyan gysz-ba borította életét, s attól kezdve egyedül nevelte egyetlen lányát is. De hamarosan erőt vett magán és el-tökélten dolgozott tovább. Erdemeinek elismerésül 1882-ben megkapta a Ferenc József-rend lovagke-resztjét.³ Építészeti feladatai mellett bekapcsolódott a társadalmi élet mozgalmaiba is. 1887-ben a tatai vá-lasztókerület képviselője lett.⁴ A sokrétű tevékenység azonban nagyon megviselte egészségét, ezért 1890-ben felhagyott az építéssel. Kikapcsolódásként kibérelte Esterházy herceg 30 000 holdas kapuvári

¹Gottfried Semper: Tudomány, ipar és művészet. Ford.: Zádor Anna, Bp., 1980.

²Műcsarnok, 1900. febr. 4., 81. old.

³Pallasz nagylexikon VII. kötet.

⁴Vasárnapi Újság, 1900. 5. sz. 75. old.

Feszty Adolf szülőháza Ógyallán a századfordulón

Az új lóversenypálya

uradalmát, melyet nagy szaktudással és igyekezettel mintagazdasággá fejlesztett. A birtokon nagy mennyiségű tőzeget talált, amit papírgyártásra próbált felhasználni. A másra használhatatlan tőzegeből csomagoló- és lemezpapírt készített, és a technológiai eljárást szabadalmaztatta is. A megfeszített munka azonban csak sietette szívbjának kifejlődését és annak lett áldozata.

Feszty Adolf zürichi tanulmányai befejeztével ötletekkel és munkakedvvel telve érkezett Budapestre. A családi házból való anyagi támogatás megszűnt, így anyagi körülményei rákényszerítették, hogy megbízás után nézzen. Az építkezés fejlődése, a gazdasági élet gyors fellendülése szükségessé tette új kereskedelmi központok, pompás üzletek megépítését. Ez vezérelte Haris Gergely dúsgazdag polgárt is, amikor az Eskü téri és a Koronaherceg utca régi házai helyére új épületet építtetett. Úgy képzelte el, hogy a két házhoz bazar nevű átjárást nyit. Olyan épületet akart tervezetni, mely nemcsak vonzza a vevőket, hanem a főváros egyik atraktív pontjává is válik. A bazar tervezetének megbízását az ifjú Feszty Adolf kapta meg. Még harmincadik életévét sem töltötte be, amikor hozzáfogott és megalkotta az egyik legelső és talán legszebb épületét. Benne volt a zürichi mesterének Semper neoreneszánsz ihlete, az olaszországi galériák, és nem utolsósorban a milánói, torinói, veronai és római bazárok friss emléke. A vas és az üveg kombinációja lehetőséget adott nagy fesztávú, természetes megvilágítású csarnok építésére. Az épület egyik legszebb eleme a tetőszerkezet. Az épület belsejét uralta a dekoratív megjelenésű díszítőelem, a szökőkút. A kupola oldalrészeit a főfalak tartották, s a nyugvó oszlopos, arkádszerű elrendezés az apró boltok helyiségeit nyújtotta. Az egyik leszármazott Haris unoka szavaival élve: „A Haris Bazar a régi Belváros egyik leg-

Korabeli felvétel a Foncière Biztosító Intézet palotájáról

A Haris-bazár teljes pompájában

pompásabb luxus építménye volt, a korabeli fényképek és apámék elbeszélései szerint is. A mostani Párizsi átjáró elbűnhat mellette.”⁵

Sajnos Feszty első alkotása nem volt maradó, s a mai kor emberét nem gyönyörködteti a csodás keleti hangulatával, mert amikor az adómentesség nyomán a Váci utcán több házat lebontottak, 1909-ben utólte a végzet.

Ötven évvel az első fővárosi lóverseny után, a már jó építési hírnévvel rendelkező Fesztyt felkérték az új lóversenypálya megtervezésére. Ehhez több tanulmányt készített, és hosszabb időt töltött Bécsben, ahol az osztrák lovasegylet tevékenységét tanulmányozta. Erre nagyon is szüksége volt, mert az ő tervei alapján épült fel a bécsi lóversenypálya is. Azt, hogy az építész milyen elismerést vívott ki magának, azt Károlyi Gyula Tisza Kálmán miniszterhez írt levele is bizonyítja, ebben Feszty jó építészeti ízléséről és a kivitelezés ügyességéről számol be.

Nem kis feladat előtt állt Feszty az új lóversenypálya tribünjének megtervezésekor. Az igényeknek megfelelően olyan épületet kellett tervezni, mely külső része palotaszzerű, oldalt két toronnyal. A hátsó térben, nyitott csarnok formájában tegye lehetővé a lelátást a lóversenypályára. Fesztynek sikerült harmonikus épületet tervezni. Dr. Prém József szavait idézve: „Valamely kevesebb ízléssel bíró építész, a legkönnyebb módon, valóságos monstrumot alakíthatott volna, e komplikált épületből, annál kiválóbb érdeme Feszty Adolfnak, hogy ő ellenkezőleg, erejét és ízlését tudta általa újabban bizonyítani.”⁶

A csaknem két éves építőmunka után, az 1880. október 13-i Fővárosi Tanács közgyűlésén a főpolgármester bejelentette, hogy az új lóversenypálya 1880. október 17-én délután lesz megnyitva.⁷ A pazar ünnepély alatt senki sem gondolt arra, hogy az új lóversenypályán 1918. október 13-án lesz az utolsó futam, ugyanis elbontották az épületet. Helyébe — később — a Népstadion került.

Két elbontott épületén kívül említsük meg talán legszebb palotáját, mely a mai Népköztársaság útja kapujaként napjainkban is teljes pompájában díszleg. Ki is volt az építtető, kinek érdekében állt e palotát a legexponáltabb telekre építtetnie? A pesti Biztosító Intézet rövid életű volt, nem volt képes megállni egymagában és 1879 decemberében fuzionált a francia tőkével rendelkező Foncière Biztosító Intézetrel. A Foncière elhatározta, hogy e társulatnak illő bérpalotát építtet. 1881 áprilisában egy négyemeletes új épület tervére nyilvános pályázatot hirdetett, amelyre nem kevesebb, mint 58, összesen 302 rajzzal ellátott pályamű érkezett be.⁸ Gondos elbírálás után Pártos Gyula, Lechner Ödön, Quittner Ervin és Feszty Adolf nyerték el az egyenrangú nagydíjat. Végül is a pályázatot hirdető intézet Feszty Adolf Vörös Csillag mottójú tervét fogadta el kivitelezésre.

Amennyire megfelelő volt az építés helye — Budapest legforgalmasabb üzletnegyedében, a mai Népköztársaság át és a Bajcsy-Zsilinszky utca sarkán — annyira nehéz helyzet elé került a tervező mérnök. Ugyanis olyan alaprajzú épület kellett megtervezni, amely díszítő elemivel megfelel a rendkívüli helyzetnek és a már megkezdett utcasornak, belső elrendezése pedig összhangban van az épület funkciójával.

A Foncière Biztosító Társaság semmilyen áldozattól sem riadt vissza, hogy ezt a pompás főutató egy méltó palotával gazdagítsa. Az erőteljes megjelenésű épület méltó párja a vele szembeni jobb oldali sarkon épült, barokk stílusú, Láng Adolf által tervezett bérháznak.

⁵Magyar Nemzet, 1983. febr. 12. A Haris család és a Haris-köz.

⁶Magyarország és a Nagyvilág 1880. okt. 24. Az új lóversenypálya épülete.

⁷Budapest Fővárosi Tanács 1880. okt. 13. ülés jegyzőkönyve, 656. old.

⁸Bauzeitung für Ungarn, 1882. 221. old.

A legutóbbi kutatásaim során Feszty Adolf újabb terve került napfényre, amelyről keveset tudunk. Ez is középület, mégpedig a Magyar Országos Bank székháza, a mai Münnich Ferenc utcában. Az előbbihez hasonlóan itt is hivatalos helyiségeket, irodákat, valamint bérházat kellett célszerűen, méltóságteljesen elhelyezni egy épületben, és nem utolsósorban meg kellett oldani e monumentális épület harmonikus kapcsolódását a szomszédos épületekhez. Sajnos a Magyar Nemzeti Bank számára készült épület ma már nem az eredeti küldetését szolgálja és így nehéz az eredeti rajzok és dokumentumok felkutatása. A palota harmonikus síkba helyezte, nyugodt homlokzatú épület. Az eddigi épületeinek méltó részese és szerényebb jellegű, kora eklektikus palota. A részvételrészesség a legteljesebb elismeréssel vette át a tervezőtől és az építészektől, költsége 260 000 aranyforintot tett ki.

Az épületek tervezése mellett Feszty egyre többet foglalkozott Budapest rendezésével és irányításával. Említsre méltó a Sugárút rendezésében való részvétele, továbbá 14 bérháza, valamint Dessewffy-, Teleky-, Battyányi-palotái, melyek mindegyikéről egy-egy önálló kis tanulmányt lehetne írni.

Szénássy Árpád

A fehérvári marhavásárok cenzárjai

Székesfehérvár vásártartási joga nagy múltra tekint vissza. A XIII. század közepéig még csak Fehérvár és Buda rendelkezett országos vásár megtartásának kiváltságával, más kereskedelmi központok ezt később nyerték el.¹ A sokadalmak két hétig tartottak. A Habsburgok trónra lépésével kezdett csökkenni a fehérvári vásárok jelentősége, melyeket azonban az oszmán hódoltság idején is megtartottak.²

A török kiűzetését követően a város azonnal megkísérelte vásáriga visszaszerzését. A törekvés sikerrel járt, 1689-ben császári bizottság állapította meg, hogy a hetivasárokon kívül Fehérvár évente négy vásár tartására jogosult, melyekhez 1757-ben az ötödiknek jogát is sikerült megvenni.³ Ilyen feltételek közt a vásárokat az alábbi időpontokra hirdették meg: Husvét előtti hatodik vasárnap; Szent György-nap (április 24.); Szent István-nap (június 24.); Szent Bertalan-nap (augusztus 24.); Szent Demeter-nap (október 26.). A XVIII. századi háromnapos vásárok a múlt században két napra szűkültek, majd az I. világháború után már csak egy napig tartottak. Igaz, századunk második harmadától sűrűsödtek is, hiszen minden hónap közepére meghirdették. A parasztemberek az adott időszakban érő gyümölcsök nyomán a különböző vásároknak nevet is adtak, a Szent István-napit *cseresznyevásárnak*, a Bertalan napján tartottat *dínynyevásárnak*, a Dömötör-napit *gesztenye- vagy dióvásárnak* titulálták.

A XIX—XX. század fordulóján még úgy tartották, hogy Fehérvárnak „igen jelentékenyek ló- és marhavásárai, valamint árúvásárai is”⁴. Am a kirakodóvásárok, a falvakat mind jobban behálózó kereskedelem miatt egyre inkább veszítettek jelentőségükből. Az állatforgalom jelentős közvetítői viszont ezután is az országos vásárok maradtak, lényegében a II. világháborúig.

Az állatkereskedelemből figyelmünket ezúttal a *szarvasmarhákra* irányítjuk. Fényes Elek a múlt század közepén írta, hogy a város „országos vásárai főképp szarvasmarhára, aztán lovakra és sertésekre nézve nagy fontosságúak”.⁵ Fel évszázaddal később pedig a fehérvári országos vásárokat az ilyen sokadalmak legnagyobbjai közé sorolták. A lóvásárokkal együtt tartott marhavásárok igen élénkek voltak. „a helyi és megyebeli tenyésztést és szükségletet nagyban meghaladó fontosságúak”. Magyar fajta marhákat, különösen ökröket sokat hajtottak ide az Alföldről, sőt Erdélyből is.⁶

A Kiskunságban a XVIII. századtól számon tartották a híres fehérvári vásárokat, ahonnan a vágómarha akkor még főleg Bécsbe került, de a *fehérvári nyári vásár* göboly és borjú értékesítésében később is fontos helyet töltött be. Az 1890-es években több kiskunsági gazda az augusztusi vásárra 70-80 borjút is felhajtott.⁷

A századforduló újságjai rendszeresen arról számoltak be, hogy az állatvásárok igen élénkek voltak és a vásárok súlypontját jelentették, s különösen nagy számot ért el az eladásra kínált szarvasmarha. A felhajrás — némiképp a lovak mögött maradván — hosszú időn át 2-3 ezer db körül mozgott, melyből mintegy 2000 rendszerint gazdát is cserélt. Szemléltetésül elég ha az 1903. évi Szent István-napi 3198 felhajtott, 1792 eladott⁸, vagy az 1912. évi Dömötör-napi 2305 felhajtott, s abból 1980 eladott szarvasmarhára hivatkozunk.⁹ Legélénkebbek rendszerint a *bertalani vásárok* voltak. Az I. világháború és a forradalmak korának visszacsúszása után a vásárok újra megélénkültek, de valamint a korábbi forgalom alatt maradtak.

¹ *Grauszti Gy.*: A középkori magyar város. Bp., 1980. 160 old.

² *Vétes J.*: Székesfehérvár szabad királyi város kereskedelmének története. In: Székesfehérvár és Fejérvármegye iparu és kereskedelme. Szent István évében. Székesfehérvár: 1938. 127—128. old.

³ *Kállai I.*: A székesfehérvári vásári birakodás (1688—1790). In: Fejér megyei Történelmi Évkönyv 5. Székesfehérvár, 1971. 103. old.

⁴ A Pallás Nagy Lestkone XV. Bp., 1897. 527. old.

⁵ *Fényes E.*: Magyarország geographiai szoraca II. Pest, 1851. 9—10 old.

⁶ *Wekerle S.*: Fejérmegye. In: Az Osztrák—Magyar Monarchia irában és képmen XII. Bp., 1896. 553. old.

⁷ *Tilasi I.*: A Kiskunság népi állattartása. Bp. 1936. 204. old.

⁸ Székesfehérvár és Vidéke, 1903. június 2. 3. old.

⁹ Székesfehérvár és Vidéke, 1912. október 27., 2. old.

A márhavásárok óriási embertömeget vonzottak. A szépszámú parasztember, kereskedő, uradalmi alkalmazott között ügyeskedtek a *cenzárok* és a *kupecek*. A cenzárok közvetítettek az állatkereskedelemben, segítettek az üzletkötést. Maguknak nem vásároltak, legfeljebb megbízóik részére. A kupecek, mint vásárról vásárra járó emberek adták-vették az állatokat, kereskedtek velük. A fehérvári vásároknak az egymástól függetlenül, egy-egy uradalmi béről megbízásából magában dolgozó cenzárral mellett a két világháború között a figyelmes szem felfedezhetett egy kisebb csoportot is, kiker „*bácskaiak*”-nak emlegettek. A „*bácskaiak*” elnevezésre a visszaemlékező adatközlők nem tudtak közelebbi magyarázatot adni. Hangsúlyozták, hogy így hívták őket, de úgy rúdják, pesti illetőségűek voltak. Valószínűsíthetjük, hogy többségük eredetileg Bácskából származott. Másrészt a századfordulón cenzárkodók jelentős része még a Bácskából érkezett, s ennek nyomán az elnevezés — lakóhelytől függetlenül — rajta maradt a két világháború között tevékenykedőkön is.¹⁰

Valójában tehát budapestiek voltak, kik a vásár napján vonattal érkeztek a városba. A vasútállomásraól kettesével-hármasával, gyalogosan jutottak ki a vásárré. Jórészt csizmás parasztembernek öltöztek, a falusi embereket formázták. A csoportba tartozó asszonyok bő szoknyát, fekete kendőt, hidegebb időben berlinert vettek magukra, senki nem mondta volna róluk, hogy nem parasztok, legfeljebb ha a kezüket megnézi. Vezetőjük, *Samu bácsi*, uradalmi intézőre emlékeztetett, s így is szólították. Magas, nagy darab, kövér ember volt, bricseszadrágot, csizmát, fején sötétzöld kalapot hordott, kezében kamposbotot tartott. A hasán látható óralánc, a belső zsebből kiemelt hatalmas buksza még tekintélyesebbé tette. Öltözetén kívül viselkedése is feltűnést keltett. Lármasan, magabiztosan, sőt fölyően beszélt mindenkivel, magatartása tiszteletet parancsolt, akár egy idősebb gazdatiszté. Ismerőseivel kezefogott, pár szót is váltott, de utána ment tovább. Emberei bőbeszédűek, s a helyzettől függően erőszakosak vagy barátságosak, sőt behízelgők voltak.

A *bácskaiak* kizárólag tehennel *kupeckedtek*, *cenzárkodtak*. Az állatokhoz igen jól értettek, de a könnyű pénzkereset lehetősége ingoványos útra vitte őket. Ravasz, minden hájjal megkent emberekké lettek, akik járták a vásárokat, ismerték azok időpontját, a helyi körülményeket, a vásároló parasztokat. Csoportjukban mindenkinek adott volt a szerepe: ki az eladó, ki a vevő játszott. *Samu bácsi* mindig vevőt alakított, hiszen egy intőző maga sohasem adott el állatot. A fehérvári vásárra korán reggel megérkezve pillanatok alatt *tájékozódtak*. A *főhajtsáról* lárták, mire lehet számítani. *Samu bácsi* is megkérdezte ismerőseit: Mi a helyzet, hogyan megy, milyen a fölhozható?

Azonnal alkuba fogtak, egymás után vásároltak, látszólag egymástól függetlenül, a másikat nem is ismerve, mégis összejátszva. Pénzük bőven volt, s kiváló emberismerettel rendelkeztek. A vigyázatlan parasztembert lerohanták, árúját olcsón megvették, s kis időre rá valamelyikük a vásártér másik sarkában már árulta is, továbbadva nem kevés hasznot húzott belőle. Tíz pengő haszon nem volt elég nekik, az nem számított keresetnek. Egy-egy tehénen 20-40-80 pengőt nyertek. Adták-vették a márhákat egész délig. *Vásáruóján* azonban már nem költözték pénzüket, hátha nem sikerül túladni az állaton.

A kiszemelt eladót vagy vevőt körülvették, nem eresztték, bő beszédükkel levették a lábáról, megszedítették. A figyelmetlen parasztember nem tudott tőlük szabadulni, ugyanakkor nem vette észre, hogy a „*bácskaiak*” más sem engednek hozzá. Vételnél *ócsáriták* a *partékat*: milyen csampás, milyen vén, rossz a tögye, rossz a szeme! Kétségbe vontak az eladó szavát: Nincs is borjú benne! Fele tejet ad csak ahhoz képest, mint mondja! Mások a kérdések sorát zúdították az eladóra: Mennyit kér érte? Mennyit tejet ad? Mikor lesz borjúja? *Megvezettették* az állatot, *alkudoztak* rá.

A vásárra ritkán járó, egyszerű parasztembereket felléptárukkal, trükkjeikkel zavarba hozták. Gyakran alkalmazott fogások volt, hogy először ketten odamentek az állatot áruló paraszthoz, és érteken alul ígérték valamennyit a szarvasmarhára. A gazda persze nem adta. Azután odamentek egymás után még hárman, még *aláigértek*. Majd még kettő, akik még kevesebbet ígértek. Közben beszéltek az eladóhoz: Hibás ez az állat, nézze milyen gyöngye, milyen rossz! Ha más vevő oda akart menni, azt elriasztották. Végeztül a parasztember eladta tehenét a legelsőnek, aki legtöbbet ígért, de még így is rosszult járt.

Az áru gyors továbbadását, inkognitójuk megőrzését elősegítették a járattal kapcsolatos korábbi rendelkezések, melyek a vevő körelességévé tettek a *passzus átíratását*. Persze a *bácskaiak* frissen vett állatukat nem írtatták át, hanem a korábbi tulajdonos, a parasztember nevének adták tovább. Ilyen módon nemegyszer kehes állatot sóztak el drágán. A betegséget később észlelő vevő a *passzus* nyomán meglepetésére az eredeti tulajdonossal került szembe, aki a magas árról mitsem tudott. Meglepve tapasztalták, hogy korábban kapcsolatban sem álltak egymással, kijátszották őket. A későbbiekben többek között az ilyen jellegű üzletelés elhárítása érdekében tettek az eladó körelességévé az átíratást. A „*bácskaiak*” azonban csak leintették a parasztokat: Adja ide, majd én átírom! Az eladó örült, hogy nem kell sorban állni a *cédula-háznál*, a *bácskai* pedig vitte az állatot, és megint csak az eredeti tulajdonos nevének adta tovább.

A *bácskaiak* biztos érzékkel választották ki a közepes minőségű állatokat, melyek sem nagyon jók, sem nagyon rosszak nem voltak, mert azokon lehetett keresni. Egymást segítve közreműködtek az alkudozás-

¹⁰1913-ban *Mégyeri József ábacsai* vándorkupeck felcséggel összejátszva adott el jó áron egy girbes tehenet. (Szekesfehérvár és Vidéke. 1913. augusztus 26., 3. old.) 1916-ban *Lakatos Mátyas szabadtéri* loalkuz társaság elgymüttöködvé lopta el *Fehérváron* egy vásároló földműves pénzt. (SzFV., 1916. december 18., 2. old.) A *bácskai* cenzároknak kívül más, a vásároknak csapódó személyek is érkeztek az ország déli részéről. 1896-ban írt a helyi újság: „A *Bácskai* és *Bács megyei* zabmetszők úgy látnak nagyon megkedvelték *Szekesfehérvárt* és minden vásári alkalommal elcédulának hozzánk.” A szentgyörgyi vásáron „10 jeles *bácskai* zabmetsző, s „*Szent Ivánin*” 7-et fogatt el a rendőrnég. (SzFV., 1896. április 21., 3. old.; 1896. június 23., 3. old.)

¹¹*Id. Gelencsér József* (az: 1922) visszaemlékezése.

ban. Amennyire ócsaroltak vételnél, annyira *főmagasztalták* eladásnál a tehenet. Dicsérték állatukat: sok tejet ad, jól tejelő, milyen sok tejféle van, mennyire szelíd, milyen szép borjúja van, milyen sokáig volt náluk, járomban is használható! S megint csak a vásárbán tapasztalatlan parasztembert lepték meg, akiről tájékozatlansága lerint. Körbevették, el sem engedték, beszéltek neki, s mire szóhoz jutott volna, már ki is fizette a foglaltót.

Az intézőt idéző Samu bácsi szintén megjelent a tehenét áruló bácskainál, főleg ha látta, hogy vevő is van. Az ügyletkötés szándékát szinlelve, mindjárt kérte az állatot, de árat nem említve szólta oda: Adja azért az árat, amit az előbb ígértem? A szegényebb vevő pedig megjegyezte, hogy az intéző urat is érdeklí az áru! Ha annak megéri, akkor nekem is, csak meg ne vegye előlem! A tapasztalatlan parasztember, ki utoljára két-három éve járt vásárbán, nem vette észre, hogy összejátszó cenzárokkal áll szemben. A „bácskaiakat” csak azok ismerték fel, akik minden vásárbán jelen voltak. A járatlan ember mindjárt adta nekik a foglaltót, még többet is kifizetett, mint amire először gondolt.

A ritkán vásárolzó paraszt könnyen lépre ment, ez tűnik ki az egyik visszaemlékezésből. „Az Elek Szabó János bátyáink mondta edesapámnak, hogy űk is mennek a vásárbá. Meg hát mi is megyünk, így segíten edesapám venni neki tehenet. Aztán mire mentünk akkorá már dicsekedett vele, hogy:

— Vetrünk ám!

— Milyet, kitű?

— Hát azoktúl — mutatott a bácskaiakra.

Edesapám meg legyintett:

— A bácskaiaktól vette, jól berántottákl! Mer azok már akkor valakitű megvették, és drágábban eladták.”

A „bácskaiakkal” újat húzni nem lehetett. Ha valaki ellenük szolt, vagy mást figyelmeztetett, hogy a bácskaiakkal ne álljon szóba, azzal elbántak. Amennyiben eladni szándékozott, úgy körülvették, nem engedték hozzá a vevőt, félrehívták, figyelmeztették a közeledőt, hogy ezért vagy azért ne vegye meg az állatot, mert ilyen meg olyan hibája van. A vevőket elriasztották, azután maguk sem vették meg az állatot.

Székesfehérvár környékének falvaiból, Magyaralmásról, Sárkeresztésről, Újhídaról, Szabadbattyánból a vásárra érkező *kupeckedő* kisparasztoakat ismerték a „bácskaiak”, jó viszonyt tartottak velük. Nemezszer segítettek nekik, fellépésükkel az ár emelése vagy csökkentése érdekében igyekeztek hatni. Ha kupeckedő ismerősük állatot akart venni, a közelben járó Samu bácsi kérdezte:

— Na mit szól a téhénhez az intéző úr?

— Nem ér az semmit, ne vegye meg! Mit ér az ilyen!

Az eladó erre megrettent, hogy az intéző szerint semmit sem ér az állata. Az intéző szava pedig akkor majdnem annyit ért a parasztember számára, mint a papé vagy a tanítóé. Így azután olcsóbban eladta az állatot a kupeckedő vevőnek. Az üzletelő kisparasztot eladáskor megint csak Samu bácsi fellépése, érdeklődése segítette. Odament, megkérdezte:

— Hogy ez a téhén?

— Intéző úr, ennyi meg ennyi!

A vevő, ha látta, hogy az intéző ennyit ígér érte, nyugodtabban vagy gyorsabban megvette.

A velük járó asszonyok szerepére világít rá egy másik visszaemlékezés: „Vót egy Naca néni, egy parasztnak ötözött öregasszony. Én gyerek vótam, tizennégy-tizenöt éves, vezetnem köllött a Naca néni előtt a tehenünket. A nénit meg mamának szólitottam. Az meg úgy adta el a tehenet, mintha a sajátja lett volna, én meg az unokája lennék. Még rinya is tudott a vénasszony, annyira sajnálta a tehenet. Hogy milyen áldott jó állat ez, csak hát el köll annyi, mert köll a pénz! Pedig ez a szegény kigyerek is mennyit pucúta, keféte a farkát! Edesapám még távolabbrú figyelte. Megbeszéltek, hogy mennyi a mienk, mennyit kérünk érte, a többi az ő hasznuk vót. El is adta gyorsan a Naca néni!”

A „bácskaiak” tehát csetenként meg sem vették az állatot, mégis kerestek rajta. Megbízásokat is vállaltak, melyek teljesítése után a hasznot beosztották. Ismerőseiktől segítségképpen elvitték az állatot:

— Mennyit kérsz érte, mi a szándékom?

— Ennyi!

— Add ide a passzus!

Aztán fél óra múlva vitték a pénzt, és azzal együtt a maguk haszna is meglett. Igaz közben nem ártott szemmel tartani őket, nehogy eltűnjenek a pénzzel. *Vásárujáróján* már a bácskaiak sem mehettek biztosra. Árvették ismerősüktől az állatot, de figyelmeztették:

— Add ide, megpróbáljuk eladni, de ha nem tudjuk, akkor *visszamarad*.

A sikeres vétel vagy eladás után áldomást senkivel sem ittak. Nem tűntek fel az ételt-italt árusító sátrakknál, s nem vették be magukat egyik kocsmába, vendéglőbe sem. Ahogyan érkeztek, úgy távoztak, vónattal mentek tovább a következő vásárra. A hasznot egymás között megosztották.

A „bácskaiak” a két világháború között a fehérvári vásárok állandó résztvevői voltak. A beavatottak cenzároknak tartották őket, tevékenységük azonban nem merült ki az egyszerű közvetítésben, az üzletkötés segítésben, hanem maguk is vásárolták jószágot. Ennyiben tehát tullepték a cenzár fogalomkörén, ám nem sorolhatók a kupecsek, az engedéllyel bíró kereskedők körébe sem. Szakértelemmel, emberismerettel, egymás segítségével, mások kijátszásával olcsón vettek, drágán eladtak, így a jószágkereskedelem közbeeső, de szükségtelen szereplőit jelentették.

Jelenlegi piacainkon garázdálkodó árfelhajtók, viszonteladók előképei voltak tehát a „bácskaiak”.

Gelencsér József

Egy gömöri fazekasról

A gömöri fazekasságnak meglehetősen gazdag irodalma van. Legutóbb — 1982-ben — Debrecenben a KLTE Néprajzi Tanszéke kiadásában jelent meg Szalay Emöke és Újváry Zoltán kitűnő könyve: Két fazekasfalu Gömörben. Levárt (Strelnice) és Dereks (Držkovce) a címben szereplő, Tornaljától (Safárikovo) északnyugatra fekvő két falu. Az utóbbiban élt — a könyv is említi — Kártik János fazekasmester, akiről néhány éve alkalman volt munka közben felvételeket készíteni.

Kártik bácsi bizonyos értelemben a hagyományos fazekasság utolsó képviselője volt egy olyan faluban, ahol valamikor szinte az egész lakosság fazekassággal foglalkozott. Élete végéig az ősi, lábbal hajított korongon dolgozott, és egyszerű régi kemencéjében égette termékeit. Bajúzs mester és családja, akik Dereken továbbviszik a fazekasmesterséget, már motoros korongot és nagy teljesítményű villamos kemencét használnak.

Az öreg Kártik képe nemcsak a filmen, de bennem is megmaradt. Mint egy meselak, olyan volt. Jóságos, mosolygó arcú, fúrge kis manó — így emlékszem rá. Apró termetéhez illett minden a környezetében: kis udvar, kicsi ház, benne a kicsi műhely, melynek ablaka éppen csak a fazekaskorongot világította meg. A munkasarkok mellett kemence — tetején köcsögök, bögrék szikkadtak, felszeletelt almát szárított a természetesen aprótermetű feleség. És ott szunyókált a fehér macska is...

Kártik János már a falu fölötti temetőben nyugszik fazekas elődei és társai között. Álmukat az öreg templom málladozó faláról Szent Kristóf vigyázza.

Kártik mester azonban nem vitte magával a sírba tudományát, átadta egy fiatal érdeklődőnek, Török Áginak, aki Pozsonypüspökiben (Podunajské Biskupice) fazekasműhelyt rendezett be. Keze alól gömöri jellegű kerámia, vörösbaránra égett, fehér, sárga, barna, zöld mintás tálak, csuprok, korsók kerülnek ki.

Böszörményi István

HÍREK

Demjén Attila emléktáblájának avatása Csornaán. Demjén Attila (1926—1973) kétszeres Munkácsy-díjas festőművész, az 1953. évi bukaresti Világifjúsági Találkozó festészeti nagydíjának nyertesét (a Gábor Áron című nagy méretű történelmi képeért kapta a rangos elismerést), a felszabadulás utáni magyar festőnemzedék egyik legkiemelkedőbb alkotóját szoros szálak fűzték Csornaához. A II. világháború elől elmenekült, hányattott sorsú, sokgyermekes erdélyi Demjén család 1950-ig itt lelt otthonra, s Demjén Attila a budapesti Képzőművészeti Főiskola hallgatójaként a nyári vakációk alatt sok képet festett a településen és környékén, s alkotásait többnyire életelenre cserélte, hogy segítse szüleit és apróbb testvéreit.

A művész kolozsvári gimnáziumként inkább a szobrászat felé vonródott, s eljárt Szervátiusz Jenő műhelyébe, hogy ellássa a plasztika rejtelmét. Csornaán 1949-ben megfáradta nagybátyja, Gáspár Zsigmond síremlékét. A cseh márványba faragott repülő női átkdombormű — az elszálló lélek gyönyörű szimbóluma — ma is áll a csornai temetőben. Ünneplő művészként is visszatért ifjúkori évincéjé színterére: 1969-ben a csornai gimnáziumban kiállításán mutatta be festményeit a művészetkedvelőknek.

Alkotóerejének csúcspontján, 1973 őzén váratlanul vitte sírba Demjén Attilát a gyögyíthetetlen betegség. A csornai lakóparrióták már évekkel ezelőtt javasolták, hogy emeljenek emléktáblát a művész sírtelepére. A hazai, melyben a Demjén család lakott, a hetvenes évek végén lebontották, s emeletes lakások épültek a helyére. Am ez nem jelenthetett akadályt: A régóta várt és remélt emléktábla-avató ünnepsége 1986 június 6-án, a Rábaközi napok rendezvényprogramjának méltó nyitányaként került sor. A csornai városnépzépi egyesület által adományozott márványtáblát a Vörösi Haderceg útja 56. számú ház — ennek helyén állt a Demjén család

AZ EGYKOR ITT ÁLLT HAZBAN
ÉLT ÉS ALKOTOTT
1946 ÉS 1950 KÖZÖTT

DEMJÉN ATTILA
1926—1973

KÉTSZERES MUNKÁCSY-DIJAS
FESTŐMŰVESZ
VÁROSSZÉPI EGYESÜLET 1986.

otthona — falán helyezték el. Az ünnepség a Hinnusz hangjaival kezdődött, majd a csornai vegyeskar — Nagy Kálmán karnagy vezetésével — népdalokat adott elő. Az avatóbeszédet Szij Rezső művészettörténész, Demjén Attila munkásságának egyik legjobb ismerője mondta. Az emléktábla leleplezése után a család és a város képviselői koszorút helyeztek el. Az emléktábla-avató után a Csornai Művelődési Központ kiállítás-terében emléktárlat nyílt Demjén Attila műveiből. A megnyitó beszédet ugyancsak Szij Rezső mondta. (Kálmán Gyula)